

Alternatieve financieringsystemen voor het platteland

praktische fiche

+ 13 praktische fiches
achteraan de publicatie

Inhoud

1. Inleiding	4
Er was eens in Europa	4
Wat wordt bedoeld met alternatieve financieringssystemen?	5
Voor wie is deze publicatie bedoeld?	6
Hoe is de publicatie opgebouwd?	6
2. Wat is geld?	8
Geld vandaag	8
Anders kijken naar geld	8
Geld is een middel en geen ding op zich	8
Geld als sociaal systeem	9
Geld als ecosysteem	10
Overzicht van de besproken alternatieve financieringssystemen	11
3. Vrijwillige bijdragen	14
Het zuivere geefgedrag	14
Geven waarbij een tegenprestatie wordt verwacht	14
Geven...maar ook terugbetalen	16
Gebiedsfondsen	17
Hoe overtuig je mensen om te geven?	18
Welke meerwaarde bieden vrijwillige bijdragen voor het platteland?	20
Bewustwording en participatie	20
Dialogoog en dynamiek	20
Middel tot maatschappelijke verandering?	21

4. Alternatieve financiering door het leveren van diensten of producten (alternatieve financiering van het landschap)	22
Ecosysteemdiensten	22
Visitor pay-back: financieringssystemen uit toerisme en recreatie	23
Streekproducten: financiering uit branding.....	24
Rood voor groen: financiering via ontwikkeling van 'harde sectoren'	25
Welke meerwaarde bieden die systemen voor het platteland?.....	26
Bewustzijn en betrokkenheid	26
Medeverantwoordelijkheid	26
Hoe sterk is de meerwaarde?	27
5. Complementaire munten	28
Een munt naast de euro	29
Welke meerwaarde bieden complementaire munten voor het platteland?	29
Stimuleren van reële (lokale) economie	29
Versterken van sociale relaties en netwerken.....	30
Activeren van burgers voor het nastreven van milieu-en socialedoelen (complementaire munten gelanceerd door overheid).....	31
6. Coöperatieve financieringssystemen	32
Coöperatie: samen sterker dan alleen	33
Veelbelovende coöperaties	34
Welke meerwaarde bieden coöperaties voor het platteland?.....	36
Coöperaties bieden antwoorden op reële maatschappelijke behoeften.....	36
Coöperaties versterken sociale cohesie	36
Coöperaties krijgen opnieuw greep op de economie/zijn veerkrachtig	36
Coöperaties als hefboom voor maatschappelijke of economische veranderingen	37
Alternatieve financieringssystemen en de rol van de overheid	38
Besluit	39

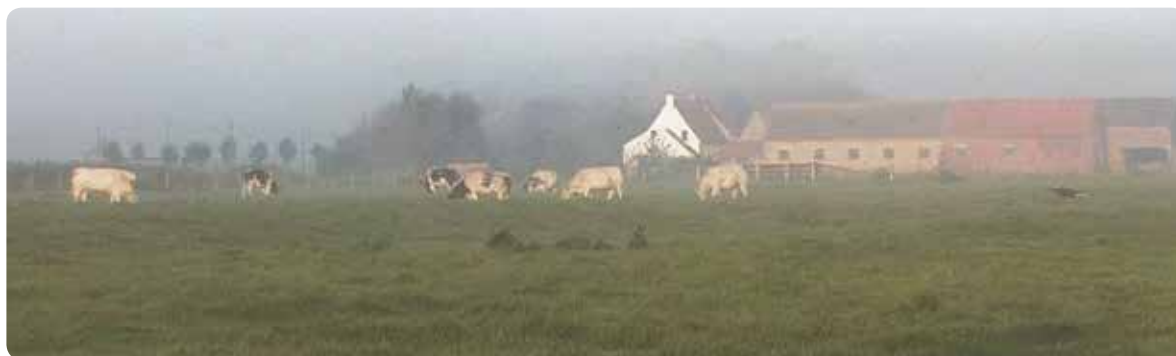
1. Inleiding

Er was eens in Europa...¹

Kerry, het zuidwesten van Ierland is een prachtig stukje landschap met ruige bergen en een woeste zee. Het is een verlaten gebied. Een taxichauffeur brengt me naar de luchthaven en vertelt (zoals Ieren graag doen): "Jonge mensen trekken hier weg, ze gaan naar Dublin of naar de Verenigde Staten op zoek naar werk. De ouderen blijven achter. Sinds 2011 is de alcoholwet voor het rijden met de auto verstrengd in Ierland. Daardoor durven vele ouderen de auto niet meer nemen naar de pub omdat ze schrik hebben een boete op te lopen of erger nog hun rijbewijs kwijt te raken. De pub is de ontmoetingsplaats bij uitstek, de kern van het sociale leven. Openbaar vervoer is er niet, de enige manier om je te verplaatsen is de auto. De oude mannen blijven thuis en vereenzamen."

Oisterwijk in Nederland: de zaal zit afgeladen vol. Iedereen wacht vol spanning. Al 800 jaar lang. Ter gelegenheid van de verjaardag van de gemeente wordt het Oisterwijkmodel voorgesteld. Het model wakkert burgers aan om ideeën te bedenken en om die samen uit te voeren met als doel het versterken van de gemeenschap. En de gemeenschap in Oisterwijk is sterk. Het afgelopen jaar organiseerden ze in het kader van de 800^e verjaardag maar liefst 131 initiatieven op eigen houtje. De zaal juicht en daverf, dit is het kloppende hart van de doe-democratie².

Vlaanderen in België: een jonge landbouwer zoekt een stuk grond om een groentenbedrijfje te starten. De prijzen voor landbouwgrond lopen op tot 60.000 euro per ha. Hij kan dat niet betalen zonder een zware lening aan te gaan bij de bank. Hij gaat op zoek naar de eigenaars van braakliggende gronden om die te kunnen pachten. Maar niemand wil zijn grond verpachten, eens de grond verpacht, kan je de pachter heel moeilijk van de grond halen. De eigenaars houden de grond in eigendom om later met winst te verkopen.

© VLM

¹ In het kader van deze publicatie bezocht de auteur de gebieden van het *Rural Alliances* project in Nederland, Frankrijk, Ierland en België.

² De doe-democratie is in beginsel een participatiedemocratie: het participeren, het meedoen van burgers in het publieke domein staat voorop. De burger wordt aangesproken als een praktisch ingestelde 'doener' die in zijn directe leefomgeving concrete resultaten wil bereiken. (uit van de Wijdeven T., e.a. (2010) *Burgerschap in de doe-democratie*, Den Haag, Nicis Institute en ook Wijdeven, T.M.F., 2012. *Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*. 1-405. Eburon, Delft.

Het platteland in Europa maakt (de laatste jaren) heel wat snelle sociale en economische veranderingen door. In bepaalde gebieden trekken jonge mensen naar de stad op zoek naar werk, de ouderen blijven achter en vragen zich af hoelang ze nog in hun dorp kunnen wonen en op eigen benen kunnen staan. In andere gebieden komen heel wat nieuwe mensen naar het platteland en moeten ze leren omgaan met het lokale leven. Mensen leven individueler en geïsoleerder en weten niet altijd op wie ze een beroep kunnen doen. De overheid trekt zich steeds meer terug en organiseert steeds minder de publieke diensten. De werkgelegenheid op het platteland is heel anders dan vroeger. Lokale handelaars en kleinschalige landbouwbedrijven verdwijnen en maken plaats voor andere economische spelers. Er wordt ruzie gemaakt over welke functie de open ruimte mag inpalmen. Het landschap ondergaat een (on geplande) metamorfose met weinig respect voor de natuurlijke hulpbronnen die in versneld tempo uitgeput raken. De biodiversiteit daalt en het landschap wordt minder veerkrachtig. Het sociale, economische en ecologische weefsel wordt aangetast en vormt niet langer een harmonisch vervlochten geheel.

Er is nood aan een nieuwe dynamiek die inspeelt op die veranderingen en op zoek gaat naar nieuwe methoden en inzichten om van het platteland een kwaliteitsvolle en aangename plek te maken om te leven en te werken. Dat wil zeggen het ontwikkelen van het platteland waarbij zowel de sociale cohesie als de lokale economie worden versterkt met respect voor de landschappelijke en ecologische kwaliteiten van een gebied.

Het Interreg IVB project *Rural Alliances*³ biedt een kader waarin twaalf partners uit zes Europese landen samenwerken aan die dynamiek. Ze ontwikkelen een gezamenlijke methodiek voor het uitbouwen van allianties

en onderzoeken succes- en faalfactoren. Ze vormen of ondersteunen lokale netwerken van ondernemers, geëngageerde burgers en andere plattelandsactoren. Ze brengen die netwerken met elkaar in contact om uiteindelijk te komen tot een 'transnationale samenwerking' van netwerken die het sociale en economische weefsel van het platteland versterken (door in te zetten op de troeven van hun gebied: erfgoed, natuur, landschap, streekproducten, etc.).

De kansen die alternatieve financieringsystemen kunnen bieden om te anticiperen op de veranderingen op het platteland en te werken aan sociale cohesie, lokale economie en landschappelijke kwaliteiten in een gebied vormden een aspect die in het kader van dit project werd onderzocht.

Wat wordt bedoeld met alternatieve financieringsystemen?

Met alternatieve financieringsystemen wordt bedoeld: systemen van aanbieders/ ondernemers en gebruikers in een zekere context die producten en diensten met elkaar uitwisselen en op een andere manier georganiseerd dan huidige financieringsystemen. Financiering slaat dan niet alleen op geld, maar evenzeer op inzet van tijd, kennis, middelen, creativiteit, arbeid, grond, ervaring,...

De financieringsystemen kunnen in verschillende opzichten alternatief zijn:

- ze betrekken andere spelers. Zo kunnen naast de overheid zowel burgers als projectontwikkelaars betrokken worden bij het financieren van een park of kunnen burgercollectieven kinderopvang organiseren in de plaats van private ondernemingen;

³ <http://ruralalliances.ning.com/> en <http://rural-alliances.eu> partners: Vlaamse Landmaatschappij, Innovatiesteunpunt, MEDEFI, Laval Mayenne Technopole, Brecon Beacons National Park Authority, South Kerry Development Partner Ltd., Stichting Streekhuis het Groene Woud en de Meierij, gemeente Lochem, Huis van de Brabantse Kempen, University of Wales – Trinity St-David, Mayo County Council, Philipps Universität Marburg

- ze worden door andere motieven gedreven dan normaal. Zo wordt naast loutere financiële winst ook sociale winst nagestreefd;
- ze houden rekening met andere waarden dan normaal. Hiermee wordt onder andere loyaliteit, respect voor anderen, respect voor natuur en erfgoed bedoeld;
- ze berusten op samenwerking;
- ze zoeken naar winst op eerder lange termijn;
- ze plaatsen de betekenis van geld in een bredere sociale en ecologische context.

Door alternatieve financieringssystemen als dusdanig te benaderen, kunnen ze bijdragen aan een leefbaar en kwaliteitsvol platteland. Niet alle alternatieve financieringssystemen voldoen aan alle 'alternatieve' voorwaarden zoals hierboven beschreven. Er zijn vele gradaties waarbij elk systeem een meerwaarde kan betekenen.

Alternatieve financiering wordt nog belangrijker in tijden waar overheidsmiddelen voor het leveren van publieke diensten (op het platteland) steeds meer beperkt worden. De laatste jaren bouwt de overheid haar dienstverlening af en schuift ze het aanbieden van de publieke diensten door naar de private markt. De private markt organiseert zich zodanig dat financiële winst op korte termijn wordt geboekt. Daardoor zal dienstverlening niet overal worden aangeboden, maar enkel daar waar geld te verdienen valt, en niet altijd aan de gewenste kwaliteit.

Het blijft dus een uitdaging dat de overheid zich niet helemaal mag terugtrekken bij het financieren van bepaalde diensten. Tenslotte draagt zij nog altijd de verantwoordelijkheid om te zorgen voor al haar burgers en moet vanuit dit gegeven nagegaan worden op welke wijze deze rol kan ingevuld worden. Vanuit deze optiek wordt alternatieve financiering eerder complementair aan de publieke financiering beschouwd.

Voor wie is deze publicatie bedoeld?

Deze publicatie wil in de eerste plaats inspiratie bieden aan de Rural Alliances projectpartners en hun allianties.

In de tweede plaats wil de publicatie een veel ruimer publiek aanspreken. Het platteland is rijk aan private partners, allerlei verenigingen, ondernemingen, lokale en regionale overheden en burgers. Deze publicatie wenst ook hen te inspireren. Private partijen die op zoek gaan naar duurzame vormen van ondernemen en nieuwe samenwerkingsverbanden (bijvoorbeeld met burgers in plaats van enkel met overheden). De burger die zich wil inzetten voor de buurt, de non-profit organisatie die iets op poten wil zetten. Overheden die deze systemen mogelijk en toepasbaar willen maken.

Hoe is de publicatie opgebouwd?

Vertrekpunt van deze publicatie is de vraag wat 'geld' is. Afhankelijk van de manier waarop je 'geld' bekijkt en welke definitie je eraan geeft kom je tot verschillende alternatieve financieringssystemen.

Algemeen is de publicatie opgebouwd rond de belangrijkste alternatieve financieringssystemen die momenteel in de Rural Alliances partnerlanden worden gebruikt. Aangezien er zoveel systemen op de 'markt' zijn, is een selectie gemaakt. Door bezoek van enkele voorbeeldcases en literatuuronderzoek werden de geselecteerde systemen verder uitgediept.

De financieringssystemen worden geclusterd en opgedeeld naargelang de complexiteit van toepassing en naarmate 'geld' in een steeds bredere context bekeken wordt. Sommige systemen vertrekken vanuit het standpunt om meerdere actoren bij financiering te betrekken en te responsabiliseren. Andere systemen stellen het hele monetaire systeem in vraag.

© Ineke Docx

Elk hoofdstuk start met een sprekend voorbeeld. Vervolgens wordt kort uitgelegd hoe de financieringssystemen werken en welke betekenis zij kunnen hebben voor een leefbaar en kwaliteitsvol platteland. Bij elk hoofdstuk horen enkele praktische fiches met toepassingen van de alternatieve financieringssystemen. In de voetnoten wordt verwezen naar literatuur en interessante websites.

Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de betekenis van geld.

Hoofdstuk 3 behandelt de meest eenvoudige alternatieve financiering: vrijwillige bijdragen. De overheid kan geen geld geven voor een project? Dan vraag je het aan iemand anders. Deze systemen zijn zo oud als de straat maar er bestaan wel innovatieve en creatieve manieren om ze succesvol te laten verlopen.

Hoofdstuk 4 behandelt financieringssystemen die gelinkt zijn aan het leveren van diensten of producten om financiering te zoeken voor landschaps- en natuurbeheer. Zonder echt de betekenis van geld of het financiële systeem in vraag te stellen, worden, al dan niet met overheidssteun, systemen ontwikkeld die geld uit de private sector kunnen aantrekken.

Sommige zijn makkelijk te realiseren, andere zitten complexer in elkaar.

In hoofdstuk 5 wordt de betekenis van geld anders benaderd en wordt de wereld van de complementaire munten verkend. Welke soorten zijn er, wat betekenen ze voor organisaties, overheden en bedrijven?

In hoofdstuk 6 wordt dieper ingegaan op het coöperatieve ondernemen. Dat is een vorm van duurzaam ondernemen waarin samenwerking centraal staat. Ook hier wordt geld op een andere manier bekeken omdat in de coöperatieve onderneming naast financiële vooral sociale winst wordt nagestreefd, en dit op lange termijn.

Natuurlijk bestaan er nog veel meer alternatieve financieringssystemen dan degene die hier beschreven zijn. Uiteindelijk wil de publicatie vooral prikkelen en inspireren. Het belangrijkste is om vooral zelf te beginnen en te doen.

2. Wat is geld?

Het dak van de dorpschool lekt, de verwarming laat het regelmatig afweten en de verf bladert van de muren af. Een renovatie is hoognodig maar de school beschikt niet over voldoende centen. Tegelijkertijd wonen er in het dorp enkele werkloze arbeiders die tijd hebben, technisch geschoold zijn en veel ervaring hebben in het renoveren van gebouwen. Langs de ene kant zijn er behoeften (de op te knappen school) en langs de andere kant zijn er geschoolde arbeidskrachten met tijd. Omdat de euro's ontbreken raakt het probleem echter niet opgelost.

Geld vandaag

Zonder geld lijkt je vandaag nergens te geraken. Het is nodig om in je basisbehoeften te voorzien en je vrije tijd te kunnen invullen. Hoe meer je ervan hebt, hoe meer van je behoeften bevredigd kan worden. Ondanks de alomtegenwoordigheid is het begrip 'geld' moeilijk te definiëren. Wikipedia omschrijft het als volgt:

*Geld is enig object dat in een bepaald land of binnen een gegeven sociaal-economische context algemeen wordt aanvaard als betaling voor goederen en diensten en de terugbetaling van schulden. Als belangrijkste functies van geld onderscheidt men: ruilmiddel, rekeneenheid, oppotmiddel en incidenteel ook als eenheid voor uitgestelde betalingen.*⁴

Deze definitie klinkt logisch. Toch lijkt geld in ons huidige economisch systeem ook - of zelfs voornamelijk - andere functies te vervullen. Het is belangrijk om te weten dat tot 1971 geld gedekt werd door een waarde in goud. Dat werd de goudstandaard genoemd. Daardoor werden nationale wisselkoersen bepaald. Om het systeem efficiënter te maken werd de goudstandaard afgeschaft. In plaats daarvan werden zwevende wisselkoersen ingevoerd waarbij de prijs van elke nationale munteenheid

bepaald werd (en nog steeds wordt) door de vrije markt. Op dat moment werd geld zelf een goed dat kon verhandeld worden. De betekenis als ruilmiddel lijkt naar de achtergrond te schuiven als je weet dat de hoeveelheid verhandelbare vreemde valuta in 2010, 4000 miljard dollar per werkdag bedroeg waarvan slechts 2% van deze transacties te maken had met de reële economie (verhandelen van goederen en diensten). De overige 98% was louter speculatief, met als doel het verdienen van geld enkel en alleen door de verandering in waarde tussen de valuta's.⁵ Geld is met andere woorden geëvolueerd van een middel naar een doel op zich.

Anders kijken naar geld

Geld, de manier waarop het gecreëerd wordt, de manier waarop het uitgegeven wordt en beheerd wordt, lijkt voor iedereen evident te zijn en wordt niet in vraag gesteld. Toch loont het de moeite eens op een andere manier naar geld te kijken. De betekenis die we aan geld geven bepaalt in belangrijke mate ons gedrag en hoe we de maatschappij vorm geven. Meer nog, het bepaalt het hoe we met onze planeet omgaan. Die stelling wordt verdedigd door verschillende onderzoekers en denkers van de afgelopen eeuw. Hun visies worden hieronder samengevat.

⁴ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Geld>

⁵ Lietaer, B.e.a. Geld en Duurzaamheid (2012) Utrecht, Jan Van Arkel

Geld is een middel en geen ding op zich

Peter North van de Universiteit van Liverpool en Tony Greenham van de New Economics Foundation stellen beiden dat geld een manier is om zaken te ruilen die belangrijk zijn: tijd, kennis, vaardigheden, materialen of diensten. Geld is geen ding op zich maar het is wel een relatie met een ding. Het is een manier, een mechanisme om die materialen, diensten, kennis en vaardigheden af te stemmen op onvervulde behoeftes. Op die manier helpt geld de samenleving bij het bereiken van haar doelen en niet bij het bereiken van het doel van enkelen.⁶

Geld als sociaal systeem

Tim Jenkin van de organisatie *Community Exchange System* beschouwt geld als systeem.⁷ Hij stelt dat geld niet te vatten is door enkel de functies ervan te bestuderen. Meer dan zomaar een financieel systeem van instellingen en cliënten is het een sociale constructie die geëvolueerd is tot een cruciaal onderdeel van de samenleving. Door geld als object te beschouwen, wordt het behandeld als handelswaar die kan gekocht worden en met winst verkocht worden op de markt. Het kan gestolen worden, verloren raken, vernietigd, geleend en verkregen worden op heel wat frauduleuze manieren. Omdat het bezit ervan niet noodzakelijk het leveren van (meer) waarde aan iemand betekent, zoeken vele mensen naar manieren om geld te verdienen in plaats van (meer)waarde te creëren. Jenkin stelt hierbij dat het beschouwen van geld als object medebepalend is voor ons gedrag.

Jenkins visie grijpt terug naar het werk van Karl Polanyi *The Great Transformation* (1944)⁸. Deze economische antropoloog stelde het

traditionele economische denken van zijn tijd in vraag. Hij beschreef hoe het denken van de mensen, net als de organisatie van de hele maatschappij sterk veranderd is sinds het invoeren van de vrije markteconomie (*the great transformation*). Voor het invoeren ervan was economie ingebed in sociaal-maatschappelijke relaties. Zo waren naast marktruil, wederkerigheid en herverdeling gangbare economische systemen. Elk kent een zekere organisatie en gedragsregels om de economie mogelijk te maken. Wederkerigheid bijvoorbeeld vereist een horizontaal systeem van sociale netwerken tussen mensen die elkaar kennen, waarbinnen voldoende vertrouwen wordt opgebouwd om uitwisselingen mogelijk te maken. Herverdeling noodzaakt een hiërarchisch systeem en een centrale inning van middelen waarin het centrum de autoriteit krijgt om over de verdeling te beslissen in naam van de anderen. Het marktsysteem gaat uit van ongebonden rationele individuen die in hun relatie tot elkaar enkel het eigen voordeel nastreven. Sociale relaties zijn niet langer belangrijk.⁹ Het marktsysteem heeft de andere systemen verdrongen wat voor een grote mentaliteitsverandering van de maatschappij heeft gezorgd.

© Richard Mears, Brecon Beacons National Park Authority

⁶ North, P. (2010) *Local Money*, Totnes, Green Books Greenham, T. (2012) *Money as a social relationship* at TEDx Leiden <http://tedxtalks.ted.com/video/Money-as-a-social-relationship;search%3Atag%3A%22tedxleiden%22>

⁷ Jenkin, T. What is money. *Community Exchange News*, n° 28, November 2006.

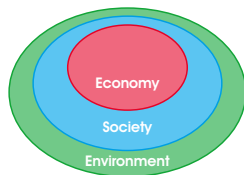
⁸ Polanyi, K. (1944) *The Great Transformation*. New York, Rinehart.

⁹ Loopmans, M. *Sociale innovatie en armoedebestrijding: nood aan vernieuwing*, 6 december 2012.

Geld als ecosysteem

Bernard Lietaer e.a. (2012)¹⁰ gaan nog verder door het geldsysteem binnen de sociale context te plaatsen en de sociale context vervolgens binnen de hele biosfeer. Dat wordt 'ecologische economie' (niet te verwarren met milieu economie) genoemd.

Anders dan wat gebeurt in de klassieke economische wetenschap benaderen Lietaer e.a.(2012) de economie niet als gesloten systeem maar als een *complex flow system*.

Figuur 1 voorstelling van de ecologische economie

Een systeem is complex als en slechts als het twee kenmerken heeft, met name een grote diversiteit van componenten en een dicht netwerk van interacties tussen die componenten. Heel wat wetenschappers hebben aangetoond dat dat het geval is met economische processen. Deze andere benadering brengt met zich mee dat de door economen gebruikte klassieke wiskundige methoden als regressietechnieken of meer algemene statistiek, de complexe systemen niet kunnen vatten. De klassieke economie dient met andere woorden de realiteit te oververeenvoudigen om de theorie te doen kloppen.

In de benadering van complex flow systems wordt economie, net als een ecosysteem, gezien als een materie-, energie- en informatiestroomsysteem.

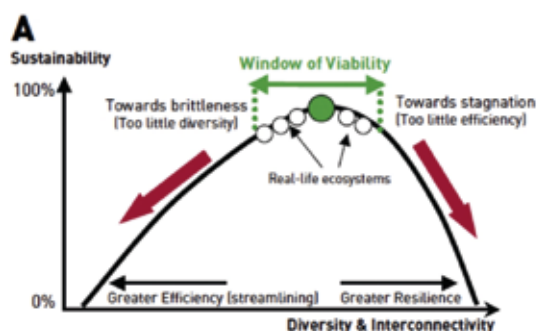
Door geld, of liever het monetaire systeem als ecosysteem te benaderen, komen Lietaer e.a.(2012) tot een interessante visie voor het aanpakken van financiële crisissen:

Jarenlang onderzoek van ecosystemen heeft aangetoond hoe een netwerkstructuur de leefbaarheid van een ecosysteem op lange termijn beïnvloedt. Deze is met name afhankelijk van het evenwicht tussen efficiëntie en veerkracht van de netwerkstructuur. Efficiëntie is de hoeveelheid materie-, energie- en/of informatiedoorstroming die een systeem

kan verwerken. Veerkracht is een maat voor het herstelvermogen van een systeem na een verstoring. Veerkracht wordt sterker naarmate er meer diversiteit is en naarmate er meer verbindingen zijn in het systeem. De efficiëntie daarentegen neemt toe naarmate diversiteit afneemt en er minder verbindingen zijn binnen het systeem.

Natuurlijke ecosystemen zijn niet gericht op maximale efficiëntie maar streven naar een optimaal evenwicht tussen efficiëntie en veerkracht. Wanneer een systeem te veel zou overhellen naar veerkracht door teveel diversiteit en teveel verbindingen in het netwerk, zal dit systeem vertragen of zelfs stagneren. Te grote efficiëntie vermindert de diversiteit die vereist is voor het aanpassingsvermogen van een systeem en kan het finaal doen instorten.

Lietaer e.a.(2012) passen de ecosysteembenadering toe op monetaire systemen en houden een pleidooi voor het ontwikkelen van complementaire munten. Ze stellen dat: "het wereldwijde monetaire systeem een netwerk is van monopolistische, nationale munten. Dit komt de efficiëntie van de prijsvorming en ruil op nationale markten ten goede. Om efficiëntie op wereldvlak te verbeteren werden in 1971 zwevende wisselkoersen ingevoerd waarbij de prijs van elke nationale munteenheid werd bepaald door de vrije markt. Heel efficiënt, maar zoals

Figuur 2 het ecosysteem streeft naar een evenwicht tussen efficiëntie en veerkracht © www.ellenmacarthurfoundation.org

¹⁰ Lietaer, B.e.a. Geld en Duurzaamheid (2012) Utrecht, Jan Van Arkel.

*de honderden monetaire crashes hebben aangetoond in de laatste veertig jaar (425 systeemcrashes van 1970 – 2010 volgens IMF-cijfers) is er een ernstig gebrek aan veerkracht. Het systeem van de monopolistische nationale valuta is efficiënt maar zeer broos. Om tot meer monetaire duurzaamheid te komen is een diversiteit aan valutastelsels nodig zodat meerdere en diverse kanalen van monetaire koppeling en uitwisseling kunnen ontstaan”.*¹¹

De onderzoekers pleiten voor een complementaire strategie van meerdere ruilmiddelen die het huidige systeem

aanvullen en de nadelige aspecten eigen aan het conventionele monetaire systeem compenseren. De ruilmiddelen of complementaire munten komen uitgebreid aan bod in het vijfde hoofdstuk.

Een strategie van meerdere ruilmiddelen kunnen we verder aanvullen met een strategie van meerdere alternatieve financieringssystemen. Er is immers niet één business model dat dé oplossing zal bieden. De combinatie van verschillende systemen samen kan wel iets betekenen.

Overzicht van de besproken alternatieve financieringssystemen

Tabel 1 geeft een overzicht van de verschillende alternatieve financieringssystemen aangehaald in deze publicatie. Er is gepoogd ze te kenmerken op basis van vijf criteria. Zowel de criteria als de toekenning ervan zijn louter indicatief en dienen ter ondersteuning/oriëntering bij het doornemen van deze publicatie.

Betekenis van de vijf criteria:

	○	◐	●
Schaal	lokaal	regionaal	nationaal
Rol overheid	geen of zeer beperkte rol	wetgeving bepaalt mogelijkheden systeem	sturing of financiering nodig
Maatschappelijke impact	sensibilisering/betrokkenheid	dialogoog/participatie	sterke sociale cohesie, ander economisch paradigma,
opstart- en transactiekosten (tijd + geld)	matig	hoog	zeer hoog
Complexiteit (vereist kennis van wetgeving, juridische aspecten,...)	eenvoudig	matig complex	complex

¹¹ Lietaer, B.e.a. Geld en Duurzaamheid (2012) Utrecht, Jan Van Arkel.

Tabel 1 overzicht van de alternatieve financieringsystemen met hun kenmerken

Kenmerk Systeem	Pagina	Schaal	Rol overheid	Maatschap- pelijke impact	Opstart-en transactie- kosten	Complexiteit
H3 Vrijwillige bijdragen						
Giften		○○●	○	○	○	○
Vrijwilligerswerk		○○●	○●	●	○	○
Durftevragen		○○	○	●	○	○
Lidmaatschap		○○●	○	○	○	○
Sponsoring		○○●	○	○	●	●
Crowdfunding		○○●	○●	○●	●	●
Landschapsveiling		○○	○	○	●	●
Streekrekening		○○	○	○	●	●
Beursvloer		●	○	●	○	○
Sociaal investeringsfonds		●	●	●	●	●
Venture Philantropy		●	●	●	●	●
Peer-to-peer lenen		●	●	○	●	●
Credit Unions		●	●	●	●	●
JAK Bank		●	●	●	●	●
Renteloos Lenen		●●	●	●	●	●
Gebiedsfonds		○○	○●	○	●	●
H4 Alternatieve financiering door het leveren van diensten of producten						
Visitor pay-back		○○	○	○	●	○
Branding		○○	○	○	●	○
Groengarantie		○	●	○	●	●
Knooperven		○	●	○	●	●
Verhandelbare ontwikkelingsrechten		●●	●	○	●	●

Kenmerk \ Systeem	Pagina	Schaal	Rol overheid	Maatschap- pelijke impact	Opstart-en transactie- kosten	Complexiteit
H5 Complementaire munten						
LETS		○●	○○	●	●	●
WIR		●	●	●	●	●
Brixton Pound		○	●	●	●	●
Commercial Credit Circuit		●●	●	●	●	●
Timebanking		○○●	○○	●	●	●
Biwa Kippu		●	●	●	●	●
Toreke		○	●	●	●	●
H6 Coöperatieve financieringssystemen						
Cigales		○○	○	●	●	○
Energie Partagée		●	●	●	●	●
Coöperatieve kinderopvang		○	●	●	●	●
Zorgcoöperatie Hoogeloon		○	●	●	●	●
Community Supported Agriculture		○	○	●	●	●
Coöperatief grondfonds		●●	●	●	●	●
Community Land Trust		●	●	●	●	●

3. Vrijwillige bijdragen

De boerderij van Marja Kivits in Vlijmen, werd vorig jaar nog uitgeroepen tot mooiste boerderij van Noord-Brabant (Nederland). Marja wil haar woning behouden voor toekomstige generaties als levend museum. Ze zet zich al 21 jaar in voor het behoud van dit waardevol rijksmonument. Door meerdere tegenslagen en een lekkend dak vielen de plannen in het water. Helaas krijgt Marja geen subsidie voor de reparatie van het dak. Zelf heeft ze al een groot deel van het benodigde geld bij elkaar gespaard maar ze komt nog steeds € 16.000 tekort. De Stichting Brabantse boerderijen zette een *crowdfundingactie* op via hun website. Afhankelijk van het bedrag dat iemand stortte werd hij of zij uitgenodigd voor een rondleiding op de boerderij, een huiskamerconcert of een diner. In enkele maanden tijd werd de nodige €16.000 ingezameld.¹²

Het zuivere geefgedrag

In de meest eenvoudige vorm van alternatieve financiering geeft iemand op vrijwillige basis 'iets' zonder een bijkomend systeem op poten te zetten of zonder hiervoor verplicht te worden door de overheid. Als dat gaat over het geven van financiële middelen, dan wordt er gesproken van giften.¹³ Er bestaan heel wat fondsen en rekeningen waar geld gegeven kan worden. Sommige organisaties mogen daarvoor van de overheid een fiscaal attest geven wat geefgedrag kan bevorderen.

Als het gaat over de inzet van iemands tijd, arbeid, kennis of ervaring, wordt dat vrijwilligerswerk genoemd.¹⁴ In Nederland heeft het team Durftevragen¹⁵ een creatieve manier ontwikkeld om kennis, ervaring, arbeid of goederen uit te wisselen. Dat team organiseert workshops en brengt mensen met allerlei vragen en noden bij elkaar. Door ervan uit te gaan dat iedereen iets kan, weet of heeft is men in staat om vragen op te lossen en om ideeën, dromen en ambities waar te maken.

Geven waarbij een tegenprestatie wordt verwacht

Een stapje moeilijker wordt het om systemen te organiseren waarbij iemand iets geeft en daarvoor een tegenprestatie verwacht. Een eenvoudige vorm van dat soort 'geven' is een lidmaatschap van een organisatie. Iemand betaalt jaarlijks lidgeld aan een organisatie en ontvangt hiervoor bijvoorbeeld maandelijks een tijdschrift.

Sponsoring¹⁶ is het geven van geld of goederen van een individu of organisatie aan een ander individu of organisatie in ruil voor publiciteit. De betrokken donor-organisaties zijn hierbij meestal bedrijven. Veel bedrijven

¹² Uit <http://www.helpdebrabantseboerderij.nl/projecten/red-brabants-mooiste-boerderij>

¹³ Een duidelijk stappen plan voor fondsenwerving vind je op de website van Brede Overleggroep van kleine dorpen Drenthe <http://www.bokd.nl/Fondse.aspx>

¹⁴ Een stappenplan om vrijwilligers te werven vind je op http://www.vlaamsbrabant.be/binaries/stappenplan_werven_vrijwilligers_boekjeA5_tcm5-65100.pdf

¹⁵ <http://durftevragen.com/over-durftevragen/>

¹⁶ Een stappenplan voor sponsoring is te vinden op http://www.mediability.nl/kennisbank/sponsorwerving_in_tien_stappen.html

sponsoren om meer omzet te genereren, om hun maatschappelijke betrokkenheid te tonen of om een goed imago bij de publieke opinie te krijgen. Sponsoring kan ook slaan op het verzamelen van geld voor een goed doel in ruil voor een sportieve tegenprestatie.

praktische fiche

Crowdfunding kan zuiver 'geefgedrag' zijn. De meest populaire vorm ervan gaat echter gepaard met leveren van een tegenprestatie. Hierbij wordt vooraf bepaald hoeveel geld er ingezameld moet worden, waarvoor het precies zal dienen en in welke tijdspanne dat moet gebeuren. Hoewel crowdfunding de laatste jaren erg populair is, zijn er heel wat projecten die falen. Volgens enkele crowdfunding websites haalt ongeveer 60% van de projecten het gewenste bedrag niet.¹⁷

De landschapsveiling¹⁸ kan beschouwd worden als een vorm van sponsoring. Ze werd voor het eerst georganiseerd in 2007 in den Ooijpolder in Nederland. Landschapselementen werden ter veiling aangeboden op veiling in open lucht. De kopers (26 bedrijven en 70 particulieren) werden geen eigenaar van het landschapselement maar adopteerden het. Dat wil zeggen dat het gegeven bedrag gebruikt zou worden voor het beheren en beschermen van het element gedurende een bepaalde periode.¹⁹

Een soort van afgeleide sponsoring door bedrijven is de **Streekrekening**²⁰ van Rabobank in Nederland. Wanneer een bedrijf een Streekrekening opent bij de Rabobank, schenkt die bank jaarlijks 5% van de totaal uitgekeerde

© Het Groene Woud

rente op de Streekrekening. Deze gift wordt gestort in het Streekfonds. Bovendien kunnen die bedrijven hun rente geheel of gedeeltelijk schenken aan het Streekfonds.

De Beursvloer²¹ is een evenement waarbij verenigingen en bedrijven elkaar gedurende 2 uren ontmoeten en in een informele en dynamische sfeer de vraag van de ene en het aanbod van de andere op elkaar proberen af te stemmen. Vraag en aanbod gaan over materialen, skills, faciliteiten, toegang tot netwerken, creativiteit, etc. maar nooit over financiële middelen. Op die manier kan een bedrijf bijvoorbeeld wekelijks trainingsruimte voor een sportclub ter beschikking stellen in ruil voor een lidmaatschap bij die sportclub van enkele van haar werknemers. Op de Beursvloer in Tilburg bijvoorbeeld zijn er elke keer zo'n 350 mensen en zijn er elk jaar 200 ondernemingen en organisaties betrokken met een jaarlijkse vernieuwing van rond de 30%.²² Op de dag van de Beursvloer is het de bedoeling, dat je een deal maakt met gesloten beurs. De overeenkomst wordt door een notaris vastgelegd. Achteraf wordt gecontroleerd of de deal daadwerkelijk is doorgegaan. Deelname aan de Beursvloer is gratis en vrijblijvend. De Beursvloer wordt georganiseerd in Nederland, België, Duitsland en enkele andere landen. Het opzet doet sterk denken aan de LETS-groepen die behandeld worden in hoofdstuk 5. Toch zijn er enkele verschillen die te maken hebben met:

- het type deelnemers die bij de Beursvloer bedrijven en maatschappelijke organisaties zijn en eerder individuen bij LETS;
- de schaal: LETS zijn meer lokale uitwisselingssystemen;
- de frequentie: Beursvloer grijpt éénmaal per jaar plaats terwijl LETS een continue systeem is.

¹⁷ Uit <http://crowdfundingacademy.com/why-do-most-crowdfunding-campaigns-fail/>
<https://www.kickstarter.com/help/stats?ref=footer>

¹⁸ <http://www.groenegoededoelen.nl/>

¹⁹ <http://www.landschapsveiling.nl/docs/VeilingkrantOoijpolder.pdf>

²⁰ <http://www.hetgroenewoud.com/streekfonds/rabostreekrekening>

²¹ Uit <http://www.beursvloer.com/wat-een-bedrijfsvloer>

²² Uit schriftelijke communicatie met Anja Verweij en Kees Margy

Geven...maar ook terugbetalen

In dit hoofdstuk bespreken we ook de renteloze of lage rente leningen. Meestal gaat het over het lenen van geld aan startende verenigingen met sociale doelen die omwille van hun beperkte financiële draagkracht niet terecht kunnen bij een gewone bank. Dit systeem is complexer dan de vorige omdat de overheid regels oplegt aan degenen die leningen verschaffen, eens een bepaald bedrag wordt overschreden.

Eenzijds zijn er de sociale investeringsfondsen die aan lage tarieven uitleenen. *Clann Credo*²³ is een sociaal investeringsfonds in Ierland. Het voorziet leningen aan een zeer laag tarief voor projecten met een sociaal doel. In België heeft de Koning Boudewijnstichting het "Venture Philantropy"²⁴- fonds waarbij niet alleen geld wordt geïnvesteerd in een project maar ook consultancy en knowhow wordt geboden. Op die manier wordt meer gefocust op een duurzame financiering van organisaties.

"This guy knows how to find revenue streams."

© Shutterstock

ZOPA²⁵ of 'Zone of Possible Agreement' is een website in het Verenigd Koninkrijk die het lenen tussen burgers als vorm van *peer-to-peer* lenen faciliteert. Het voordeel van dat systeem is dat vele kleine bedragen van burgers samen een groot bedrag vormen en dat zelf een lagere rente en afbetalingstermijn kan afgesproken worden.

De *Credit Unions*²⁶ zijn wereldwijd lokale coöperatieve kredietinstellingen die tegen lagere rente dan een normale bank geld lenen aan hun leden. De rekeninghouders behoren tot de lokale bevolking en zijn via coöperatieve aandelen mede eigenaar van de instelling. De Credit Unions investeren het geld in lokale noden en behoeften.

Ook volledig renteloos lenen is mogelijk. Het bekendste voorbeeld is de JAK bank²⁷ in Denemarken en Zweden.

Het is een coöperatieve bank die steunt op het wederkerigheidsprincipe: als iemand rentevrij leent, moet die later evenveel geld bij de bank sparen. De bank kiest voor deze aanpak op basis van vier principes²⁸:

- rente destabiliseert de economie;
- rente veroorzaakt werkloosheid, inflatie en vernietiging van het milieu;
- rente concentreert geld bij de rijken;
- rente bevoordeelt korte termijn denken.

In België bestaat het netwerk "Renteloos Lenen". Het heeft een combinatie van renteloze investering in sociale projecten en crowdfunding opgezet: "Socrowd"²⁹.

"The bank gave us a 100 million credit line. Why won't you loan me a quarter?"

© Shutterstock

praktische fiche

²³ Uit www.clanncredo.ie

²⁴ <http://www.kbs-frb.be/publication.aspx?id=295152&langtype=2067>

²⁵ <http://www.zopa.com/>

²⁶ <http://www.creditunionnetwork.eu/> en <http://www.woccu.org/about/creditunion> http://www.fairfin.be/files/nl/documents/publications/campagnedossier%20_bzw.pdf

²⁷ <http://jak.se/> (als je Zweeds begrijpt...)

²⁸ <http://realcurrencies.wordpress.com/2012/11/03/the-jak-bank-interest-free-full-reserve-banking/>

²⁹ <http://www.rentevrij.be/ah-socrowd>

Gebiedsfonds

praktische fiche

Een **gebiedsfonds** of een streekfonds is een tool om publiek en/of privaat geld te bundelen en in te zetten in een specifiek gebied met een welbepaald doel. Gebiedsfonds worden vaak ingezet om op lange termijn projecten te kunnen financieren, in tegenstelling tot eenmalige bijdragen aan een doel.

Er bestaat een grote verscheidenheid aan gebiedsfonds. Ze verschillen van elkaar door:

- de verschillende partijen die deelnemen of een rol opnemen en daarmee gepaard gaande welke rechtsvorm het fonds zal aannemen. Zowel publieke als private partijen kunnen een initiatief opstarten en beheren.
- De inhoudelijke doelen die het nastreeft: landschaps- en natuurbeheer financieren, sociale projecten mogelijk maken.
- De financiële doelen die het nastreeft: geld uitgeven of vermogens beheren
- De verschillende aanpak van uitvoering.

Ter illustratie worden in Tabel 2, twee gebiedsfonds met elkaar vergeleken.

Tabel 2 vergelijking tussen gebiedsfonds

gebiedsfonds	financierder	beheerder	doel	duur
Community Gain Investment Fund (Ierland)	Shell (bedrijf)	County of Mayo (overheid)	Steunen projecten erfgoed, toerisme, educatie, kunst in gebied (Mayo), ter compensatie van gasraffinaderij en hogedrukgaslijn in Mayo	2011 - 2015
Landschapfonds Via Natura (Nederland)	Bedrijven, overheid, particulieren	Stichting Via Natura	Landschapsontwikkeling en -beheer	2007 - ...

Landschapfonds Gentse Kanaalzone: 20 bedrijven sponsoren © VLM

© County of Mayo

Hoe overtuig je mensen om te geven?

Zoals hierboven beschreven bestaat er een heel scala aan systemen steunend op vrijwillige bijdragen. Daarmee is er nog geen geld ingezameld. Een goede aanpak is nodig. Het kan interessant zijn om na te gaan waarom mensen bereid zijn om geld te geven.

Luc Warlop, hoogleraar marketing aan de Katholieke Universiteit Leuven, meent dat geven een statussymbool is. De kans dat mensen geven verhoogt als ze op een publieke plaats om een bijdrage gevraagd worden. Ook de heel zichtbare manier waarop rijke mensen soms grote schenkingen doen, is bedoeld om hun status te verhogen. Ze laten zien dat ze het zich kunnen veroorloven en ook hun morele reputatie vaart er wel bij. Bij de anonieme schenkingen speelt het zelfbeeld een grote rol: ze beïnvloeden de kans jezelf als een moreel hoogstaand persoon te beschouwen. Ook 'het warme gevoel' van 'het iets doen voor iemand anders' motiveert mensen om te geven. Geven vormt in die zin vaak een daad van eigenbelang.³⁰

Robert Cialdini, professor emeritus in de psychologie en marketing, onderzocht op welke manier mensen overtuigd kunnen worden om geld te geven voor een project. Hij formuleerde enkele principes³¹:

Sociale druk is een van de manieren om te overtuigen. "Als anderen het doen, zal het wel oké zijn". Dit vormt één van de drijfveren voor *crowdfunding*. Op de projectwebsite wordt aangegeven welk deel van het gezochte bedrag is verzameld. Mensen zijn eerder geneigd om dat project te steunen waar al meer dan de helft van de het beoogde budget is gevonden dan een project waarbij dat (nog) niet het geval is.

Autoriteit kan mensen overtuigen. "Als hij het zegt, zal het wel waar zijn." Het geeft mensen het vertrouwen dat ze op de goede weg zijn om de juiste keuze te maken. Als men aan mensen toont wie het project al ondersteunt, kan dat anderen overtuigen om hetzelfde te doen.

© VLM

³⁰ Luk Warlop in <http://nl.scribd.com/doc/150510944/Campuskrant-23-nr04>

³¹ Uit <http://www.denkproducties.nl/assets/document/zo-doen-anderen-wat-u-wilt-psychologie-magazine.pdf>

Als een product schaars is, dan wordt het in de beleving meer waard. Ook een exclusief product of dienst lijkt waardevoller te zijn. Dat wordt toegepast in branding.

Het principe van commitment en consistentie. Als mensen zich eenmaal hebben laten verleiden tot een kleine stap en een binding met je hebben (commitment), zijn ze eerder bereid om "ja" te zeggen. Ze willen consistent gedrag vertonen. Als je A zegt, moet je ook B zeggen.

Het principe van sympathie. Sympathie komt voort uit gelijkenissen, complimenten en gezamenlijke inspanningen of ervaringen die je met elkaar hebt. Heel bekend is de "Tell a friend"-optie op een website. We geven in het algemeen sneller aan mensen die genetisch aan ons verwant zijn, die binnen dezelfde sociale groep leven, of letterlijk dichtbij zijn. Dat is pure overlevingslogica: als je de groep helpt, zal de groep jou helpen.

© VLM

© VLM

Het principe van de wederkerigheid. Zo blijkt dat mensen eerder geneigd zijn om te geven als ze daarvoor iets in de plaats krijgen, ook al is dat iets dat ze eigenlijk niet nodig hebben. De commerciële logica klopt dan en dat verschaft gemoedsrust. Het is ook comfortabel dat je precies weet hoeveel je geacht wordt te geven. Het principe van wederkerigheid draait om de onderlinge verplichting om een gift te beantwoorden met een tegengift. Zo hebben verschillende studies aangetoond dat het toevoegen van een snoepje bij een restaurantrekening leidt tot het krijgen van hogere fooien.

Welke meerwaarde bieden vrijwillige bijdragen voor het platteland?

Bewustwording en participatie

Om 'het geefgedrag' succesvol te laten verlopen wordt vaak een hele communicatiecampagne opgezet. Hierdoor worden mensen bewust gemaakt van bepaalde problemen/noden waar ze anders niet bij stil zouden staan. Door het verspreiden van de campagne via de sociale media kan de communicatie op korte tijd zeer wijd verspreid worden.

Mensen zullen zich meer betrokken voelen bij het project of gebied waaraan ze bijgedragen hebben. Zij hebben het mee gerealiseerd en maken er deel van uit. Het draagvlak voor het project en het gemeenschapsgevoel kan op die manier worden versterkt. Voor bedrijven betekent sponsoring een manier om maatschappelijke betrokkenheid te tonen.

Op het populaire crowdfundingplatform Spacehive³² in het Verenigd Koninkrijk kunnen burgers creatieve en originele ideeën lanceren en geld inzamelen (samen met de overheid) om lokale wijken, parkjes of andere infrastructuur op te waarderen. Dankzij deze vorm van burgerparticipatie worden oude telefooncellen omgevormd tot kunstplekken, worden leegstaande panden omgebouwd tot ontmoetings- en werkplekken voor jonge ondernemers en dergelijke meer.

© spacehive.com

Dialogoog en dynamiek

Omdat de meeste geef-systemen tegenwoordig gebruik maken van sociale media worden campagnes razendsnel verspreid en opgepikt door andere mensen en andere netwerken. Sommige projecten slagen er zo in om op korte tijd veel aandacht te trekken. Crowdfunding besteedt veel aandacht aan de dialoog tussen initiatiefnemers en financiers. Financiers kunnen vragen stellen over het verloop of de aanpak van een project. Maar ze kunnen ook mee input geven om een probleem aan te pakken. Dit wordt ook wel crowdsourcing genoemd. Zo werd bij het creëren van de fairphone³³, dit is een ethische smartphone, een beroep gedaan op kennis en feedback van de financiers om die verder vorm te geven.

Het Nederlandse crowdfundingproject buitengewonevarkens³⁴ laat varkens gedurende hun hele leven vrij lopen in bossen, boomgaarden of akkers. De varkens eten voedsel uit het bos of van de akker. Het project houdt contact met haar publiek door de facebookpagina³⁵ wekelijks te actualiseren met foto's van de varkens. Zo krijg je te zien hoe de varkens scharrelen in het bos hoe een zeug haar nest maakt, hoe kleintjes geboren worden...net zoals in het programma *Big Brother*.

© buitengewonevarkens.nl

³² <https://spacehive.com/Home/AboutUs>

³³ <http://www.fairphone.com/blog/>

³⁴ <http://www.buitengewonevarkens.nl/buitenvarkens/eerlijk>

³⁵ <https://www.facebook.com/BuitengewoneVarkens>

© www.staffersbookreview.com

Door de intensieve dialoog tussen financier en projectinitiator wordt een band gecreëerd en wordt een dynamiek op gang gebracht. Die dynamiek kan andere mensen inspireren nieuwe initiatieven te starten.

Een mogelijk nadeel van de financieringssystemen is dat de participatie, de betrokkenheid en de dynamiek die ze op gang brengen van korte duur is. Mensen worden zich even bewust van een probleem maar dan ebt het bewustzijn weer weg.

Middel tot maatschappelijke verandering?

Door deze vorm van alternatieve financiering beslissen burgers of ideeën en projecten kunnen doorgaan en niet de bank, die beslist vanuit een andere logica. Het is een vorm van democratie. Zo kon het project *buitengewonevarkens* een doorbraak realiseren in de varkenshouderij. Dankzij de bijdrage van de crowdfunders krijgen de varkenshouders een eerlijk inkomen.

In Rotterdam wordt een voetgangersbrug, *de Luchtsingel*, gerealiseerd door 17.000 houten plankjes te laten sponsoren door burgers die er een persoonlijke boodschap op laten plaatsen.³⁶ Net zoals *Spacehive* (zie boven) is dit een innovatieve vorm van burgerschap.³⁷

Er moet wel opgemerkt worden dat vele projecten de nodige financiën om door te gaan met hun ideeën niet vinden. Ze beschikken over een te klein netwerk om voldoende geld te vinden. Bovenstaande burgerparticipatie slaagt makkelijker in dichter bevolkte gebieden, maar maken in heel wat verlaten gebieden op het platteland veel minder kans.

© VLM

³⁶ <http://www.luchtsingel.org/>

³⁷ <http://www.mvovlaanderen.be/over-mvo/nieuws/crowdfunding-innovatieve-financieringsvorm-met-maatschappelijke-troeven-maar-belgie-hinkt-achterop/>

4. Alternatieve financiering door het leveren van diensten of producten (alternatieve financiering van het landschap)

© VLM

De voorloper van het nationaal park Hoge Kempen³⁸ in België heeft in 1995 een ingenieus knooppuntensysteem ontwikkeld voor fietsers³⁹. De fietswegen werden in kaart gebracht. Op het kruispunt van twee of meer fietswegen werd een paaltje met een knooppunt aangebracht. Op die manier kan men zelf een eigen route uitstippelen van knooppunt naar knooppunt. Er werden fietskaarten met de knooppunten gemaakt. Met een deel van de opbrengst van de verkoop van die fietskaarten wordt het onderhoud en beheer van het park betaald.

In Nederland bestaat de *uitzichtgarantie* of *groengarantie*⁴⁰. Een bewoner zou graag een mooi uitzicht hebben vanuit zijn woning. De eigenaar van het terrein waarop de bewoner uitkijkt, kan dat uitzicht aanbieden in ruil voor een vergoeding. Die vergoeding kan gebruikt worden om het landschap te verfraaien of te beheren. Het recht op uitzicht wordt bij de notaris vastgelegd en ingeschreven in het Kadaster onder de vorm van een erfdienstbaarheid. Als iemand op het betrokken terrein wil bouwen, moet dat recht op uitzicht door de rechter onteigenend worden en van de eigenaar afgekocht worden. In de praktijk betreft het al gauw een netwerk van bewoners en boeren die gezamenlijk en wederzijds contracten over uitzichtgarantie sluiten.

In de jaren '80 werd het bronwater van Vittel⁴¹ in het Noordoosten van Frankrijk steeds meer vervuild door de omringende intensieve landbouw. Het bedrijf ontwikkelde een gratis cursus voor de landbouwers om landbouwtechnieken te verbeteren en vooral om de waterkwaliteit te verbeteren. Bovendien sloot het bedrijf contracten af met de landbouwers die een vergoeding en technische bijstand ontvingen in ruil voor duurzamer weidebeheer, het herbebossen van waterbekkens en het verminderd gebruik van agrochemicaliën.

Ecosysteemdiensten

Op het eerste zicht lijkt het logisch dat er voor het leveren van producten of diensten financiering wordt bekomen. Als die diensten over landschap, natuur of biodiversiteit gaan, wordt het vinden van financiering al veel moeilijker. De meeste mensen vinden natuur en landschap vanzelfsprekend. In ons

marktsysteem worden zij als niet winstgevend en derhalve als weinig waardevol beschouwd.

De laatste jaren heeft men getracht om aan te tonen dat natuur en landschap toch een 'waarde' hebben door het invoeren van een economische term: *ecosysteemdiensten*. Ecosysteemdiensten zijn goederen en diensten die door een ecosysteem zoals

³⁸ <http://www.rtkm.be/nl/hoge-kempen>

³⁹ <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/archief/article/detail/518128/1999/06/05/Nooit-meer-die-boomstronk.dhtml>

⁴⁰ <http://www.groengarantie.nl/>

⁴¹ Uit http://www.lemonde.fr/planete/article/2010/10/30/a-vittel-nestle-met-du-vert-dans-l-or-bleu_1433394_3244.html

⁴² Aertsens Joris, De Nocker Leo, Lauwers Hugo, Norga Katelijne, Simoens Ilse, Meiresonne Linda, Turkelboom Francis, Broekx Steven. (2012). "Daarom groen! Waarom u wilt bij groen in uw stad of gemeente"; Studie uitgevoerd in opdracht van: ANB – Afdeling Natuur en Bos; 144 p.

4. Alternatieve financiering door het leveren van diensten of producten (alternatieve financiering van het landschap)

bijvoorbeeld een bos, heide of de Schelde worden voortgebracht en die een effect hebben op het welzijn of de welvaart van een maatschappij⁴². Ecosysteemdiensten worden opgedeeld in productie diensten (vb. voedsel- en watervoorziening, houtproductie), regulerende diensten

(vb. waterzuivering, controle van erosie, bescherming tegen overstromingen), culturele diensten (vb. recreatie, esthetische beleving, educatie) en ondersteunende diensten (vb. waterkringloop, vasthouden van bodems, zuurstofproductie).

waarde, de 'prijs' van ecosysteemdiensten verrekend in de prijs van een product of dienst die aangeboden wordt.

Visitor pay-back: financieringssystemen uit toerisme en recreatie

Visitor pay-back systemen steunen op het opnemen van de waarde van ecosysteemdiensten in de prijs van producten en diensten in de toeristische en recreatieve sector. In the Lake District, een natuurpark in het Verenigd Koninkrijk wordt al jaren het onderhoud van wandelpaden betaald met het parkeergeld van de bezoekers.⁴⁴ In het Brecon Beacons National Park in Wales wordt het onderhoud van de mountainbikepaden betaald met de opbrengst van kaarten met MTB-routes.⁴⁵ Een deel van de inkomsten van het toerisme in een gebied wordt opnieuw in het gebied geïnvesteerd.

praktische fiche

Figuur 3 voorstelling van ecosysteemdiensten
© www.publicwiki.deltares.nl

Hoewel de meeste ecosystemen uiterst complex zijn, bieden ecosysteemdiensten een inzicht in hoe ecosystemen werken en vooral hoe belangrijk ze zijn voor mens en maatschappij. Helaas blijft dat complexe inzicht vaak beperkt tot de onderzoekerswereld en dringt het niet door tot het niveau van de ganse bevolking of zelfs de beleidsmakers. Om de beleidsmakers te overtuigen van de waarde van ecosysteemdiensten tracht men die in monetaire termen, in geld uit te drukken.⁴³ Dat is evenwel een zeer moeilijke oefening. Tegelijkertijd worden verschillende marktgerichte systemen ontwikkeld om de ecosysteemdiensten te kunnen valoriseren. Aan de hand van deze systemen wordt de

⁴³ Bos, E. e.a. *MKBA Landschap. Nulmeting*. Wageningen UR(2012) Den Haag. zie ook <http://edepot.wur.nl/200893>

⁴⁴ <http://www.lakedistrict.gov.uk/caringfor>

⁴⁵ <http://www.mtbbreconbeacons.co.uk/buy>

Streekproducten: financiering uit branding⁴⁶

Bij streekproducten wordt de waarde van de ecosystemediensten geïnternaliseerd in de verkoopprijs van het streekproduct. Uit de verkoop van streekproducten kan een deel van de inkomsten vervolgens terug keren naar het beheren van dat gebied. Met streekproducten wordt gefocust op de exclusieve kwaliteiten van een bepaalde streek, het wordt gebrand. In het Groene woud verkoopt men het vlees van Het Groene Woud Rund. De dieren grazen het hele jaar door in de natuurgebieden. Met een deel van de opbrengst van de verkoop wordt het natuurbeheer in de gebieden betaald.⁴⁷

© VLM

praktische fiche

© VLM

© VLM

Rood voor groen: financiering via ontwikkeling van 'harde sectoren'

De financiële middelen uit de ontwikkeling van woningen of industrie kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van groen. Dat kan op twee manieren gebeuren⁴⁸ :

Onderzoek⁴⁹ toonde aan dat vastgoed in de buurt van een groene omgeving meer waard is dan vastgoed zonder groene omgeving. Mensen zijn bereid om meer te betalen

voor een huis in een groene omgeving. Groen creëert een financiële meerwaarde voor woningbouw. In die veronderstelling is het logisch dat men die meerwaarde laat terugvloeien naar de ontwikkeling of het beheer van de groene omgeving van de woningen. Er is een duidelijke ruimtelijke relatie tussen 'groen' en 'rood' waardoor 'rood' in waarde stijgt. De meerwaarde van vastgoed

⁴⁶ Branding is het aanwenden van een merknaam voor het vermarkten van (neven)producten. <http://www.encyclo.nl/lokaal/10792>

⁴⁷ Dit en nog andere gelijkaardige voorbeelden zijn terug te vinden in Westerink, J., G. Migchels en K.A. Engelsma, 2013. *Natuur als onderdeel van het product. Kunnen onderscheidende merken natuur en landschap financieren?* Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2389. 50 blz.;26 ref.

⁴⁸ Gebaseerd op Cappon, R., Leinfelder H. en Allaert G. *Alternative Financing of Multifunctional Agriculture, MUSICAL* (April 2010) UGent, AMRP

⁴⁹ Aertsens Joris, De Nocker Leo, Lauwers Hugo, Norga Katelijne, Simoens Ilse, Meiresonne Linda, Turkelboom Francis, Broekx Steven. (2012). "Daarom groen! Waarom u wint bij groen in uw stad

4. Alternatieve financiering door het leveren van diensten of producten (alternatieve financiering van het landschap)

in een groene omgeving wordt gevormd door de ecosysteemdiensten die deze groene omgeving produceert. Indien deze meerwaarde uitsluitend ten goede komt aan de projectontwikkelaar en niet naar het beheer of de ontwikkeling van de groene omgeving zelf, is dit een gemiste kans. Toepassingen van deze vorm van rood voor groen zijn: de groengarantie, besproken in paragraaf 4.1 en knoopen.

Een knooperf⁵⁰ is een voormalig boerenerf dat ruimte biedt aan wonen en werken in een landelijke omgeving. Bewoners hebben er hun eigen woning en delen er een groot gemeenschappelijk erf en zorgen gezamenlijk voor behoud, versterking en beheer van beplantingen en publiek toegankelijke routes in het omliggende landschap. De landbouwgrond die tevoren bij het boerenerf hoorde wordt verkocht aan de omringende landbouwers.

Als er geen directe ruimtelijke relatie is tussen de 'rode' ontwikkeling van vastgoed en de groene omgeving, is er een andere manier van bijdrage van 'rood voor groen'. In dit geval 'betaalt de vervuiler'. Door de ontwikkeling van 'rood' is er een stuk van het landschap of het groen vernietigd waardoor het gecompenseerd moet worden op een andere plaats. Dit kan gecompenseerd worden met verhandelbare ontwikkelingsrechten. Dit principe wordt in de Verenigde Staten toegepast, maar (nog) niet in Europa⁵¹. Het uitgangspunt is dat grondeigenaars in gebieden waar woningen en industrie niet ontwikkeld mogen worden, financieel worden gecompenseerd door grondeigenaars in gebieden waar dat wel kan. De overheid beslist waar er wel en niet gebouwd mag worden en deelt vervolgens ontwikkelingsrechten uit. De overheid geeft

ontwikkelingsrechten aan eigenaars van gronden waar geen vastgoed (meer) mag ontwikkeld worden (sending sites). De eigenaars van de gebieden waar vastgoed nog wel mag ontwikkeld worden (receiving sites) hebben die rechten nodig om effectief te kunnen bouwen of ontwikkelen. Zij zullen de ontwikkelingsrechten moeten kopen van de eigenaars die niet mogen ontwikkelen. Zo worden die laatste eigenaars financieel gecompenseerd. Dit geld kan dan gebruikt worden om de niet-ontwikkelbare gronden landschappelijk op te waarderen. Op die manier ontstaat er een in principe particuliere markt van vraag naar en aanbod van ontwikkelingsrechten.

Deze aanpak is zeer complex want ze moet door de overheid gestuurd worden en in de bestaande (complexe) wetgeving ingepast worden. Bovendien moet overlegd worden met vele overheids- en privéspelers⁵². Het voordeel is wel dat er op deze manier structureel (veel) geld kan stromen van de private vastgoedontwikkeling naar ontwikkeling en beheer van landschap en natuur.

© VLM

⁵⁰ <http://www.knoopen.nl/wat-zijn-knoopen/>

⁵¹ Afgeleid uit Dieperink, M.A.M. (2009). *Verhandelbare ontwikkelingsrechten*. Academisch proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam.

⁵² Leinfelder, H. (2007). *Dominante en alternatieve planningsdiscoursen ten aanzien van landbouw en open ruimte in een (Vlaamse) verstedelijkende context*. Doctoraal proefschrift, Universiteit Gent-Faculteit Ingenieurswetenschappen, Gent.

Welke meerwaarde bieden die systemen voor het platteland?

Bewustzijn en betrokkenheid

Het begrip ecosysteemdiensten geeft de mogelijkheid om natuur beter te linken met maatschappelijke noden en interesses. Ecosysteemdiensten maken de samenhang tussen verschillende sectoren duidelijk. Zo is bijvoorbeeld de achteruitgang van een populatie honingbijen (natuursector) gerelateerd aan de fruitproductie (economische sector) in een gebied. Door het begrip ecosysteemdiensten is het mogelijk om diensten van natuur, die gratis geleverd worden en meestal als vanzelfsprekend ervaren worden mee op te nemen in maatschappelijke afwegingskaders.⁵³

Als veel aandacht wordt besteed aan het informeren op welke manier visitor pay-back of streekproducten zullen bijdragen aan landschaps- of natuurontwikkeling zal dit het draagvlak voor het gebied of de omgeving vergroten en wordt meer betrokkenheid gerealiseerd. Mensen kunnen zich meer verbonden voelen met een gebied waarvoor ze meebetalen.

© Mario De Block

Medeverantwoordelijkheid

De systemen betrekken meer actoren actief bij het financieren van het ontwikkelen en beheren van landschap en natuur. Er wordt vertrokken van het idee dat wie baat heeft bij een mooie omgeving door er te recreëren of er te wonen daarvoor ook meebetaalt.

Dankzij de 'rood voor groen'-systemen draagt degene die winst maakt door vastgoed te ontwikkelen (al dan niet in een groene omgeving), mee de financiële verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van landschap en natuur.

© MEDEFI

⁵³ Uijt Meiresonne L. & Turkelboom F. (2012). *Biodiversiteit als basis voor ecosysteemdiensten in regio Vlaanderen*. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2012 (1). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Hoe sterk is de meerwaarde?

Ondanks de betrokkenheid, het draagvlak, de medeverantwoordelijkheid en de financiële stroom (bij rood voor groen) die de hier besproken systemen met zich mee brengen, moeten ze ook kritisch bekeken worden.

Men kan zich de vraag stellen in hoeverre mensen bewust, betrokken en verantwoordelijk gemaakt moeten worden door de waarde van natuur en landschap in termen van handelbare goederen, diensten of geld uit te drukken. Op die manier wordt de gedachte versterkt dat enkel zaken die in geld uitgedrukt kunnen worden iets waard zijn.

Bieden die ingenieuze mechanismen een duurzame oplossing voor het ontwikkelen van natuur en landschap als die zich volledig schikken naar het marktsysteem? Datzelfde marktsysteem dat door het nastreven van financiële winst mee aan de oorzaak ligt van de achteruitgang van natuur en landschap?

In de volgende hoofdstukken komen enkele minder/niet marktgerichte systemen aan bod.

© VLM

© VLM

5. Complementaire munten

Tijdens de grote depressie van de jaren '30 van vorige eeuw werd Europa zwaar geteisterd door werkloosheid en armoede. In de Oostenrijkse gemeente Wörgl besloot de burgemeester om de zware werkloosheid aan te pakken. Aangezien er geen geld meer was betaalde hij de werknemers die publieke werken uitvoerden uit in waardebonnen. De werknemers spendeerden hun bonnen bij lokale handelaars. De lokale handelaars die door de gemeente verplicht werden om een deel van hun belastingen met die bonnen te betalen, konden op die manier hun waardebonnen aan de gemeente geven. De gemeente bracht de bonnen zelf in omloop en juist door belastingen te heffen in die complementaire munt, moesten de mensen ze op een of andere manier zien te bemachtigen. Door belastingen te heffen in die munt, hadden de inwoners en handelaars van het dorp vertrouwen in de munt en bezat die wel degelijk een waarde. Het gevolg was dat de werkloosheid fors daalde op korte tijd terwijl die in de rest van het land steeg. Na een jaar werd het initiatief afgebroken door het ingrijpen van de nationale bank van Oostenrijk.⁵⁴

© gstatic.com

© wikimedia.org

Tijdens de meer recente Argentijnse crisis van 1998 – 2005 doken heel wat complementaire munten op. Het land ging gebukt onder zware werkloosheid en een torenhoge schuldenlast. De regering plunderde pensioenfondsen, mensen konden hun geld niet meer van de bank halen en de peso devalueerde sterk. Omdat er dus geen geld was om voedsel en kleren te kopen, lanceerden ngo's, lokale verenigingen en gemeenschappen in verschillende steden lokale munten, de zogenaamde *trueques*. Omdat mensen vertrouwen in de lokale munten hadden, werkte dat systeem. Tijdens de periode 2000 - 2003 handelden letterlijk miljoenen mensen met *trueques*. De munten werden gecreëerd en verspreid via een bottom-up proces en dus niet door een overheidsorganisatie. Enkele ngo's maakten zelfs kant-en-klare pakketjes om de complementaire munt te gebruiken zodat de munten zich zeer snel over de pampa's verspreiden.⁵⁵

⁵⁴ Gebaseerd op <http://www.hanseisenkolb.de/woergl.htm>

⁵⁵ Uijt North, P. (2010) *Local Money*, Totnes, Green Books

Een munt naast de euro

Een complementaire munt is een munt die bestaat naast de reguliere munt (euro, dollar, yen,...) en heeft betrekking op een overeenkomst tussen een groep mensen en/ of ondernemingen en/ of overheden om een niet-traditionele munteenheid als ruilmiddel te accepteren. Ze kan bestaan onder de vorm van waardebonnen, spaarpunten, in papier, digitaal. De munt wordt complementair genoemd omdat ze de conventionele munteenheid niet wil vervangen, maar dient om (sociale) functies te vervullen waarvoor de officiële munteenheid niet ontworpen is of waarin deze faalt. Ze kan worden ingezet om onderbenutte bronnen aan onvervulde behoeften te koppelen⁵⁶. Ze werken op verschillende schaalniveaus. Zo functioneert LETS⁵⁷ eerder in een lokale gemeenschap en circuleert de WIR⁵⁸ in heel Zwitserland. De laatste jaren worden de complementaire munten steeds meer uitgewisseld via digitale verrichtingen⁵⁹ of via sms'en⁶⁰.

platteland. Ze oefenen vaak meerdere functies tegelijkertijd uit. Om een overzicht te geven van de verschillende functies worden de complementaire munten hieronder opgedeeld al naargelang hun 'primaire functie'.

Stimuleren van reële (lokale) economie

Met de commerciële functie van complementaire munten wordt bedoeld dat ze het verhandelen van diensten en producten bevorderen. Voor de duidelijkheid wordt hier een onderscheid gemaakt tussen het verhandelen van diensten en producten op lokaal niveau, namelijk tussen lokale handelaars en burgers (of tussen lokale handelaars onderling) en tussen het verhandelen van diensten en producten tussen (grote) bedrijven onderling, dus op (inter)nationale schaal.

Stimuleren van economie op lokaal niveau: tussen burgers en handelaars

Het ontstaan van deze soort complementaire munten is een reactie op de teloorgang van lokale handelszaken in dorpen of gemeenschappen. Al te vaak verdwijnen lokale winkels door de financiële crisis en omdat ze de concurrentie niet aankunnen met de supermarktketens die veel producten tegelijk en vaak aan lagere prijs kunnen aanbieden. De winst van de grote supermarkten gaat echter naar de eigenaar of de aandeelhouders en wordt niet opnieuw in het dorp of de gemeenschap geïnvesteerd, het geld verdwijnt.

Welke meerwaarde bieden complementaire munten voor het platteland?

Complementaire munten kunnen op verschillende manieren bijdragen tot de ontwikkeling van een leefbaar en kwaliteitsvol

⁵⁶ Uit Lietaer, B., Het geld van de toekomst en <http://muntuit.eu/complementaire-munt/>

⁵⁷ Local Exchange Trading System wordt in fiche besproken

⁵⁸ WIR is een complementaire munt die gebruikt wordt in heel Zwitserland door ongeveer 62.000 bedrijven. uit Wüthrich, B. *Alternatives to Globalization: Cooperative Principle and Complementary Currency*, Zeit-fragen (aug. 2004)

⁵⁹ STRO, Qoin en communityforge.org zijn organisaties die hiervoor gratis software ontwikkelen

⁶⁰ Dit systeem ontstond in Zambia (Celpay) en werd zeer succesvol overgenomen door Vodafone in Kenia als M-PESA. Ondertussen zijn er miljoenen gebruikers van dit systeem. M-PESA (M= mobile, pesa= geld in het Swahili) is een systeem waarbij een geregistreerde gsm gebruiker bij een M-PESA kantoor een kredietwaarde op zijn account kan plaatsen en dat kan sturen naar andere geregistreerde gsm-gebruikers door middel van een tekstbericht. De ontvanger van dit bericht kan dan het krediet ophalen bij een ander M-PESA kantoor (gsm dealer, tankstations, winkels, kiosken). Deze constructie werkt vooral in situaties waarbij mensen geen toegang hebben tot een bank, bijvoorbeeld door afwezigheid ervan of door het beschikken over onvoldoende financiële middelen om een rekening te openen.

De winst van lokale handelaars zal deels wel opnieuw in het dorp uitgegeven worden bij andere handelaars of zaken. Op die manier blijft geld (deels) circuleren in het dorp of gemeenschap en gaat de economie erop vooruit. Zo worden ook de sociale relaties tussen de burger en de lokale winkelier en tussen lokale winkeliers onderling versterkt. In Brixton, nabij Londen is in 2009 de **Brixton Pound**⁶¹ gelanceerd. Ondertussen aanvaardden 250 lokale handelaars deze munt. Dankzij het gebruik van de complementaire munt wordt de lokale economie gestimuleerd, wordt het gemeenschapsgevoel versterkt en worden consumenten aangemoedigd om na te denken over waar hun geld naartoe gaat.

Stimuleren van stabiele economie op (inter) nationaal niveau: tussen bedrijven onderling

Complementaire munten zijn niet enkel nuttig voor lokale economie. Reeds in het tweede hoofdstuk kwam aan bod dat Lietaer e.a. (2012) pleiten voor een diversiteit aan valutastystemen om tot een meer stabiele economie op grote schaal te komen. Dat is mogelijk door complementaire muntsystemen te introduceren op niveau van kleine en middelgrote ondernemingen (KMO). De 23 miljoen KMO's in de Europese Unie vormen de levensader van de Europese economie. *Ze zijn goed voor meer dan 98% van de bedrijven en staan in voor twee derde van de totale particuliere werkgelegenheid in de Europese Unie.*⁶²

Voor kleine en middelgrote ondernemingen is het uiterst moeilijk om werkkapitaal (cashflow) te genereren. Zij worden vaak door leveranciers onder druk gezet om binnen de 30 dagen te betalen terwijl hun klanten over een betalingstermijn van negentig dagen beschikken. Daarom dienen ze vaak bij een bank een overbruggingskrediet te vragen.

Indien dit geweigerd wordt of indien de rentelast te hoog wordt kan een probleem ontstaan. Om dit te vermijden, kunnen renteloze leningen afgesloten worden of kunnen bedrijven onderling een renteloze complementaire munt uitwisselen. Bedrijven sluiten zich aan bij een netwerk en gebruiken een interne munt. Leden betalen een lidmaatschap en een transactiekost met de interne munt. De totale balans tussen alle leden is nul.⁶³

Voorbeelden van dergelijke netwerken zijn: de **WIR**-bank in Zwitserland en **Commercial Credit Circuits (C3)**⁶⁴ in Zuid-Amerika.

Versterken van sociale relaties en netwerken

Complementaire munten kunnen een belangrijke sociale functie hebben. Het kan gaan om het versterken van sociale relaties binnen een gemeenschap door bijvoorbeeld het leren kennen van mensen als je ergens nieuw gaat wonen. Maar het gaat ook om het valoriseren van maatschappelijke diensten die in het huidige systeem niet gewaardeerd worden zoals huishoudelijke taken, het voorlezen aan kinderen, aandacht schenken aan ouderen, tot het (terug)geven van zelfrespect aan mensen die buiten onze maatschappij vallen, zoals langdurig werklozen.

"I usually don't take financial advice from a guy who rakes my leaves for a meal." © Shutterstock

praktische fiche

praktische fiche

praktische fiche

⁶¹ <http://brixtonpound.org/why-use-b-2/b-benefits/#>

⁶² Uit http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/_getdocument.cfm?doc_id=6654

⁶³ Uit Lietaer, B.e.a. Geld en Duurzaamheid (2012) Utrecht, Jan Van Arkel

⁶⁴ Uit <http://www.lietaer.com/2011/09/commercial-credit-circuit-c3/> en Lietaer, B.e.a. Geld en Duurzaamheid (2012) Utrecht, Jan Van Arkel

⁶⁵ Zo verdient een kleuterleidster (in Vlaanderen) gemiddeld 1.700 €/maand en een bedrijfsleider van een supermarktketen 240.000 €/maand (cijfers jobat; hoeveel verdient een CEO uit de bel 20)

In ons monetaire systeem worden heel wat zaken ondergewaardeerd. We bepalen de waarde van diensten en zaken niet zelf. Dat gebeurt door de markt⁶⁵. Door een eigen complementaire munt in te voeren kan je binnen een gemeenschap zelf bepalen welke zaken je in welke mate waardeert. Je kan die zaken waarderen door ervoor te betalen in die complementaire munt. Op die manier kunnen heel wat mensen terug mee-werken en meedraaien in een systeem en zelfrespect krijgen. De bekendste systemen zijn **LETS** (Local Exchange and Trading System) en timebanking⁶⁶.

praktische fiche

Activeren van burgers voor het nastreven van milieu- en sociale doelen (complementaire munten gelanceerd door overheid)

Complementaire munten kunnen de overheid helpen milieu- of sociale doelen te bereiken zonder zware investeringen te hoeven doen.

Een overheid beslist in welke munt zij haar belastingen heft. Op die manier kan ze schaarste in die munt creëren zodat die een waarde krijgt. In het voorbeeld aan het begin van dit hoofdstuk besliste de burgemeester van het dorpje Wörgl om de handelaars belastingen te laten betalen in zijn zelf in omloop gebrachte waardepapieren.

praktische fiche

Als overheid kan je zelf de munt in omloop brengen en beslissen op welke manier die verdiend kan worden, en daar kunnen beleidsdoelen aan gekoppeld worden. Op die manier kan de overheid zonder veel conventioneel geld uit te geven beleidsdoelen bereiken. Een voorbeeld hiervan is de *Biwa Kippu* in Japan. Het is een regionale munt, die ontwikkeld werd om het Biwameer te beschermen. Het ecosysteem staat er zwaar onder druk, en met de munt wordt iedere

© VLM

familie die aan het meer woont door de overheid gevraagd om tien biwa's per jaar te verdienen. Een biwa verdien je door één uur ecologische diensten te verlenen. Bewoners kunnen dan onderling de *biwa's* uitwisselen.⁶⁷

De overheid kan ook een complementaire munt in omloop brengen zonder belasting te heffen. Ze bepaalt op welke manier de munt verdiend kan worden en wat ermee gekocht kan worden. Dat kent zijn toepassingen vooral onder de vorm van een spaarkaart. Een succesvol voorbeeld van een door de overheid gelanceerde munt is het **Toreke**⁶⁸ in Gent in België.

Complementaire munten ontstaan op plaatsen waar sterk geëngageerde burgers wonen. Het is een uitdaging om ze ook in omloop te krijgen waar minder engagement aanwezig is. Ook de overheid kan een complementaire munt invoeren om bepaalde beleidsdoelen te realiseren zonder zware investeringen te hoeven doen in conventionele valuta.

⁶⁵ Timebanking is een complementair munt systeem waarbij de munt enkel bestaat onder de vorm van tijd. Een uur werk van bijvoorbeeld een notaris wordt hierbij gelijk beschouwd aan één uur werk van een kinderoppas. Het tijdskrediet van de leden van de 'tijdbank' wordt bijgehouden in een individuele account in het centraal tijdbanksysteem. Wanneer zij uren werken voor een ander lid krijgen ze een positief saldo. Dit kunnen zij nadien spenderen wanneer zij praktische hulp nodig hebben. Door Time banking wordt alle arbeid gelijk gewaardeerd.

⁶⁷ Uit <http://www.rektoverso.be/artikel/naar-een-nieuwe-cultuur-van-geld-interview-met-bernard-lietaer>

⁶⁸ <http://www.torekes.be/>

6. Coöperatieve financieringsystemen

Bégawatts is een Frans burgerinitiatief in Redon, Bretagne, waarbij een duizendtal burgers zelf een windmolenpark bouwt en beheert bestaande uit vier windmolens van elk 2MW.⁶⁹ Burgers brachten 4 miljoen euro in van de benodigde 12 miljoen euro⁷⁰. Dit gebeurde via sociale investeringsclubs van burgers (*Cigales*) en via de burgerbeweging *Énergie Partagée*⁷¹ waarin particulieren en organisaties hun spaargeld kunnen investeren om lokale en coöperatieve burgerinitiatieven voor hernieuwbare energie te financieren. De overige som werd geleend bij coöperatieve banken.

In heel Frankrijk worden *Cigales*⁷² of voluit Clubs d'investisseurs pour une Gestion Alternative et Locale de l'Épargne Solidaire, opgericht. Ze bestaan uit 4 tot 20 personen, professionelen of burgers die gedurende een vijftal jaar maandelijks een som geld opzij zetten. Dat wordt geïnvesteerd in een sociaal doel/project. Die clubs geven naast financiële input ook inhoudelijk advies aan het project en verspreiden het verder binnen hun netwerk zodat het snel bekendheid verwerft en nog meer financiering kan vinden. Voor het project Bégawatts werden 53 *Cigales* opgericht.

Als antwoord op de terugtrekkende overheid en het beperkte of niet gewenste marktaanbod werd in 2005 de zorgcoöperatie Hoogeloon opgericht, de eerste in Nederland. Hoogeloon is een dorp van ruim 2100 inwoners met heel wat ouderen. De visie van de zorgcoöperatie is gebaseerd op zelfzorg en familie zorg waarbij zoveel mogelijk ondersteund wordt met behulp van een steunnetwerk (familie). Het resultaat van die werkwijze is dat er minder dure zorg nodig is en ouderen langer in het dorp kunnen blijven leven. Dat komt de leefbaarheid van het dorp ten goede want het stimuleert solidariteit en betrokkenheid. Er werd een eetgroep opgericht, er is een dienstenpakket van de zorgcoöperatie met een dagbesteding in samenwerking met de zorgorganisaties, een wijkzuster, tuinonderhoud, een uitleendienst voor een scootmobiel, een zorgtehuis en twee villa's met zeven bewoners met dementie en zeven bewoners met een verstandelijke beperking.⁷³

⁶⁹ Uit <http://www.eolien-citoyen.fr/accueil-begawatts.html>

⁷⁰ http://www.eolien-citoyen.fr/DOCS/Dossier_de_presse_juillet_2013.pdf

⁷¹ bestaat uit *Énergie Partagée Association* (vereniging) en *Énergie Partagée Investissement* (een commanditaire vennootschap op aandelen)

⁷² <http://www.cigales-bretagne.org/>

⁷³ Uit <http://www.zorgcooperatie.nl/>

Coöperatie: samen sterker dan alleen

Een coöperatie is een onderneming die een ledenorganisatie is. Leden die tot de coöperatie toetreden doen dat omdat ze geloven dat ze samen sterker staan dan alleen. Kenmerkend voor die organisatievorm is dat de leden eigenaar van de coöperatie zijn. Zij worden betrokken bij de besluitvorming en bepalen mee het beleid, de missie en de visie van de coöperatie. De coöperatie werkt ten voordele van haar leden. Diensten worden verstrekt tegen de beste prijs kwaliteitsverhouding voor de leden. Coöperaties bieden economische⁷⁴ en financiële voordelen door het uitkeren van winst. Als er winst wordt gerealiseerd blijft het grootste deel binnen de coöperatie om de kwaliteitsvolle dienstverlening voort te zetten. Aan de leden wordt tegelijkertijd een voordeel toegekend door bijvoorbeeld een prijskorting, een extra winstuitkering of een dividend aan de eventuele aandeelhouders.⁷⁵

Coöperaties kunnen opgedeeld⁷⁶ worden naargelang het type leden dat ze hebben:

- **Producentencoöperaties:** dit zijn coöperaties bestaande uit producenten die door samenwerking een grotere toegang tot de markt realiseren, aan betere verkoopvoorwaarden of die door samenwerking een uitgebreider aanbod van goederen en diensten kunnen aanbieden.
- **Consumentencoöperaties:** dit zijn coöperaties die bestaan uit consumentenleden die samen goederen en diensten van een welbepaalde kwaliteit tegen voordelige tarieven kunnen afnemen. Zorgcoöperaties, huisvestingscoöperaties, autodelen, coöperatieve oudercrèches horen hier thuis.

- **Werknemerscoöperaties:** dit zijn coöperaties die bestaan uit werknemersleden die samen goede arbeidsvoorwaarden (loon, opleiding) kunnen verkrijgen. Er zijn werknemerscoöperaties in de zorgsector, in de hernieuwbare energiesector, ...
- **Investeerderscoöperaties:** dit zijn coöperaties die particuliere of institutionele investeerders toelaten om financiële middelen samen te investeren in projecten of ondernemingen. Lokale verankering van dienstverlening en opbrengsten moet gewaarborgd worden evenals lokale zeggenschap en controle bij de initiatieven.
- **Multistakeholderscoöperaties:** dit is een coöperatie met zowel producenten, consumenten, werknemers of investeerders als leden.

Uit de talrijke coöperaties die bestaan worden enkele voorbeelden toegelicht die veelbelovend zijn voor een leefbaar en kwaliteitsvol platteland.

© Shutterstock

⁷⁴ Uit een grootschalig onderzoek (2011-2012) in alle Europese lidstaten bleek dat landbouwcoöperaties een belangrijke rol spelen bij de prijsvorming van de landbouwproducten. Volgens de studie liggen de prijzen gemiddeld hoger in Europese landen waar coöperaties een groot marktaandeel hebben, dan in landen met weinig coöperaties. Bijman, J., e.a. (2012) *Support for farmers' cooperatives*. Final Report. Zie ook <http://edepot.wur.nl/245008>

⁷⁵ Uit interview met Caroline Gijssels in www.dewereldmorgen.be <http://www.dewereldmorgen.be/video/2013/06/12/caroline-gijssels-de-coöperatie-als-organisatievorm-0>

⁷⁶ Uit Gijssels C., Coates A. & Deneffe P. (2011a), *Coöperatieve antwoorden op maatschappelijke uitdagingen*. Onderzoeksrapport. Onderzoek gefinancierd door het VIONA-programma beheerd door het Departement Werk en Sociale Economie. Leuven: HIVA-K.U.Leuven i.s.m. UALS.

Veelbelovende coöperaties

De **coöperatieve kinderopvang** is in volle opmars. Het gaat hierbij om coöperatieve maar ook non-profit organisaties die kinderopvang organiseren met een belangrijke mate van ouderparticipatie. Ledenvoordelen zijn in de eerste plaats een kwaliteitsvolle dienstverlening op maat en tegen kostprijs, grote betrokkenheid van de ouders, opvoeding en ontwikkeling van de ouders en goede arbeidsvoorwaarden voor personeelsleden⁷⁷.

Bij **Community Supported Agriculture**⁷⁸ kopen de leden aandelen in de geplande opbrengst van een landbouwbedrijf. Op die manier wordt de nodige voorfinanciering verschaft en wordt het risico van de landbouwer gedeeld. De afzet van het bedrijf is eveneens verzekerd.

Het **coöperatieve biogrondfonds**⁷⁹ in Vlaanderen en het SCI (Société Civile Immobilière) Micamot⁸⁰ in Bretagne zijn twee recente voorbeelden waarbij burgers aandelen kunnen kopen van een coöperatieve. Met dit kapitaal wordt landbouwgrond aangekocht en als collectief goed beheerd en uit de handen van speculatie gehouden. Deze grond wordt verhuurd aan jonge landbouwers die op deze manier geen zware schulden moeten dienen aan te gaan door zelf grond aan te kopen.

De Community Land Trust (CLT) beheert en ontwikkelt gronden en eigendommen op een coöperatieve wijze. Het is een organisatie, zonder winstoogmerk, die gecontroleerd wordt door de gemeenschap en die eigendommen bezit, beheert en ontwikkelt ten gunste van de lokale gemeenschap⁸¹.

praktische fiche

praktische fiche

praktische fiche

© Het Open Veld

⁷⁷ Gijssels C., Coates A. & Deneffe P. (2011a), *Coöperatieve antwoorden op maatschappelijke uitdagingen. Onderzoeksrapport*. Onderzoek gefinancierd door het VIONA-programma beheerd door het Departement Werk en Sociale Economie. Leuven: HIVA-K.U.Leuven i.s.m. UALS.

⁷⁸ <http://www.csa-netwerk.be/wat-is-csa>

⁷⁹ <http://www.landwijzer.be/projecten/biogrondfonds>

⁸⁰ <http://micamot.wordpress.com/2013/09/23/212/#comments>

⁸¹ De Pauw, G., *Community Land Trusts: het ei van Columbus om wonen weer betaalbaar te maken?* (oktober, 2009)

Een CLT verwerft gronden en eigendommen om deze voor altijd in beheer te behouden (in een trust) ten behoeve van de lokale gemeenschap. Die gronden kunnen ontwikkeld worden voor het bouwen en beheren van betaalbare woningen⁸² voor de lagere inkomensklassen. Maar de gronden kunnen ook ontwikkeld worden voor economische activiteiten, recreatie en diensten voor zover deze de gemeenschap ten goede komen.

In België zijn recent de eerste kiemen merkbaar in Brussel⁸³.

In het Verenigd Koninkrijk zijn de CLT's vooral terug te vinden in de rurale gebieden⁸⁴. In de Verenigde Staten evolueren de CLTs naar het opzetten en beheren van niet-residentiële projecten, bijvoorbeeld ten behoeve van stadslandbouw of lokale commerciële ondernemingen⁸⁵. Dankzij het democratische en lokaal verankerde bestuur en hun flexibele structuur blijken zij zelfs zeer succesvol te zijn. Oorspronkelijk opgericht om een antwoord te bieden op huisvestingsvraagstukken door het beheer van gronden en woningen, vormt het beheer van gronden met het oog op landbouwkundige, natuur- of recreatieve doelstellingen een nieuw, belangrijke uitdaging voor de CLT's.⁸⁶

© Katja Vander Poorten

⁸² Om de woningen betaalbaar te maken voor mensen met een laag inkomen wordt de grond losgekoppeld van de woning. De grond blijft in handen van de CLT en het huis wordt enkel voor de huisprijs verkocht aan mensen met een laag inkomen. Bovendien geeft de CLT bij de verkoop een premie aan de kopers. De kopers krijgen zo goed als dezelfde rechten als elke andere huiseigenaar. Het enige verschil: ze moeten zelf in hun huis blijven wonen, en wanneer ze het zouden verkopen moeten ze de premie die ze bij aankoop gekregen hebben teruggeven aan de CLT. Ook het grootste deel van de eventuele winst uit de verkoop gaat naar de CLT. De CLT heeft een voorkeepsrecht op de woning. Wanneer een bewoner zijn huis verkoopt, zal de CLT ze terugkopen, aan de marktprijs. Daarna wordt ze opnieuw verkocht, en de nieuwe koper ontvangt de oorspronkelijke premie, plus een deel van de winst uit de verkoop. Zo blijft het huis ook na verkoop betaalbaar. De woningen blijven dus betaalbaar omdat de winst die ze gegenereerd hebben terugvloeit naar de gemeenschap.

⁸³ <http://communitylandtrust.wordpress.com/>

⁸⁴ <http://www.landtrustalliance.org/land-trusts>

⁸⁵ <http://cltnetwork.org/tools/>

⁸⁶ Bachus K. (2013), *Het Community Land Trust model. Innovatief financieringsinstrument voor duurzaamheidstransities in Vlaanderen?*, Onderzoekspaper 3, Steunpunt TRADO, Leuven.

Welke meerwaarde bieden coöperaties voor het platteland?

Coöperaties bieden antwoorden op reële maatschappelijke behoeften

Doordat de leden eigenaars zijn van de coöperatie, zorgt dit voor sociale verankering. De onderneming speelt in op de vraag en behoefte van de leden. Diensten kunnen aangeboden worden die de overheid of de private markt niet aanbiedt. Bovendien kan men diensten aanbieden op de manier of met de kwaliteit die de leden zelf wensen. Dit wordt geïllustreerd in het voorbeeld van de zorgcoöperatie in Hoogeloon. Op die manier blijft de democratie niet beperkt tot het politieke niveau, maar wordt dat uitgebreid naar het economische.

Coöperaties vindt men terug in allerlei traditionele en nieuwere sectoren: duurzame mobiliteit (vb. autodelen), consumptie en productie van hernieuwbare energie, grond voor duurzame landbouw, wonen, zorg voor hulpbehoevende ouderen en personen met een handicap, kinderopvang, buurtinitiatieven ter bevordering van de sociale cohesie, verzekeringen, landbouwproducten, supermarkten, verzekeringen, farmacie, etc.

Coöperaties versterken sociale cohesie

Door het samen overleggen en verkopen worden netwerken en vertrouwen opgebouwd tussen de leden. Het vormt een gemeenschappelijk instrument dat gedeelde belangen behartigt. Coöperaties focussen op de gemeenschappelijke problemen van hun leden. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat die leden de coöperatie gebruiken om knelpunten binnen de eigen gemeenschap aan te snijden.⁸⁷

Volgens D. Côté (2007) kunnen coöperaties sociale waarde creëren, gestoeld op een businessmodel dat een belangrijk verschil

maakt voor de aandeelhouders, dat de basis geeft voor creatieve solidariteit, en de gemeenschap versterkt, door de ontwikkeling van burgerwaarden, die leiden naar een meer egalitaire samenleving.⁸⁸

Coöperaties krijgen opnieuw greep op de economie/zijn veerkrachtig⁸⁹

Sinds de recente economische crisis worden opnieuw tal van coöperaties opgericht uit een gezamenlijke nood omdat overheid noch markt pasklare oplossingen lijken aan te reiken voor deze crisis. Coöperaties lijken een geschikt middel om opnieuw meer greep te krijgen op onze economie. Vooral in landen waar de privatisering sterk werd doorgedreven ontstaan nieuwe coöperaties. Burgers nemen het heft in eigen handen, vormen collectieven en dagen de markt uit.

De coöperatie geeft de kans om ondernemer, aandeelhouder, werknemer of consument opnieuw op eenzelfde niveau te organiseren. Daarnaast zorgt ze voor het ontwikkelen van een langetermijnstrategie met maximale maatschappelijke baten en kan economische duurzaamheid met sociale en ecologische bekommernissen verzoenen. Coöperaties concentreren zich op de reële economie en zijn minder onderhevig aan de grillen van de financiële markt.

Bekende voorbeelden in Europa zijn de Zwitserse coöperatieve supermarktketens Coop en Migros die met hun productenaanbod het land sterk verduurzamen. Andere voorbeelden zijn de Zürichse woningbouwcoöperaties, de Italiaanse zorgcoöperaties, The Co-operative Group in het Verenigd Koninkrijk met meer dan 90.000 werknemers en 2 miljoen leden⁹⁰. Wereldwijd stellen coöperaties 100 miljoen

⁸⁷ Uit Jacobs, L. & Van Opstal W., *Wat is coöperatief ondernemen?* Samenleving & Politiek (april 2013)

⁸⁸ Côté, D. (2007), *Fondements d'un NCP: quelles incitations pour les acteurs clés?* Revue Internationale de L'Economie Sociale, RECMA, #305, pp. 72-91. In Gijssels, C. Coöperatief lidmaatschap en loyaliteit. Cera Steunpunt Coöperatief ondernemen E-note 7-2009

⁸⁹ Uit <http://www.metisinstituut.be/images/PDF/PositionPaperCooperaties20130706.pdf>; <http://www.cooperatievlaanderen.be/content.aspx?> ; <http://www.coopburo.be/info-en-onderzoek>

⁹⁰ <http://www.co-operative.coop/corporate/aboutus/>

mensen tewerk en tellen ze meer dan 1 miljard leden.

Coöperaties als hefboom voor maatschappelijke of economische veranderingen

Coöperaties in handen van lokale gemeenschappen kunnen ook een hefboom vormen om bepaalde maatschappelijke of economische veranderingen teweeg te brengen. Investerings die iedereen noodzakelijk acht, maar niemand in de achtertuin wenst, zoals bijvoorbeeld windmolens, kunnen door het actief en financieel betrekken van de lokale gemeenschap versneld en verbeterd worden doorgevoerd. Het zorgt er ook voor dat zij die de lasten dragen ook kunnen delen in de lusten ervan.⁹¹ In Nederland werd de coöperatie LochemEnergie⁹² opgericht. De leden ervan produceren samen duurzame wind-, zonne- en waterenergie. Zij werken sterk samen met het gemeentebestuur en zijn een belangrijke actor in het lobbyen rond duurzame energie in Nederland.

© Katja Vander Poorten

© Gea Laar

⁹¹ Uit Jacobs, L. & Van Opstal W., *Wat is coöperatief ondernemen?* Samenleving & Politiek (april 2013)

⁹² <http://www.lochemenergie.net/> en <http://www.lochemenergie.net/nieuws/landelijke-primeur-zwiep-stroom-uit-de-zwiepse-molen>

Alternatieve financieringssystemen en de rol van de overheid

Bij de bespreking van de alternatieve financieringssystemen komt de overheid slechts beperkt in beeld. Dit betekent niet dat zij geen rol te vervullen heeft. Integendeel, de overheid is cruciaal om een diversiteit aan financieringssystemen mogelijk te maken door:

Informereren en sensibiliseren

De overheid kan burgers, organisaties en private ondernemingen zoveel mogelijk inlichten over het bestaan van de alternatieve financieringssystemen. Dit kan via het organiseren van studiedagen en workshops, het opzetten van informatieve websites, platformen of netwerken.

Onderzoeken

Om de alternatieve financieringssystemen op te volgen en de toepasbaarheid ervan na te gaan kan de overheid onderzoek laten uitvoeren. De onderzoeksresultaten moeten voor iedereen toegankelijk zijn.

Scheppen van een wetgevend kader dat mensen aanmoedigt om te participeren

Een belangrijke taak voor de overheid ligt in het wegwerken van wettelijke barrières om alternatieve financieringssystemen mogelijk te maken.

Voor het opzetten van coöperaties is er nood aan eenvoudige juridische vormen die toegankelijk zijn voor alle mensen.

Net zoals bij giften, zouden fiscale stimuli ook bij andere alternatieve financieringssystemen mensen kunnen aanmoedigen om te participeren.

Om het systeem van complementaire munten te laten draaien, kan de (lokale) overheid mee participeren in het systeem of een deel van de belastingen in deze munt vragen.

De overheid kan bepaalde verantwoordelijkheden inzake dienstverlening doorschuiven of gedeeltelijk laten uitvoeren door burgercollectieven. Andere taken blijven beter in handen van de overheid of kunnen door de private sector ingevuld worden. Het komt erop aan de juiste taak aan de juiste instelling te geven.

Vinger aan de pols houden

Indien de overheid dienstverlening enkel aan coöperaties of aan private ondernemers zou overlaten, zal die niet overal voorzien worden. In gebieden met een doorgaans oudere en armere bevolking is er minder burgerbeweging en zijn er minder private ondernemingen. Het is aan de overheid ook voor deze gebieden een kwaliteitsvolle dienstverlening aan te bieden.

Besluit

Om in te spelen op de huidige maatschappelijke veranderingen van het platteland loont het de moeite om naar de alternatieve financieringssystemen te kijken. De alternatieve financieringssystemen zijn interessant omdat ze naast financiële waarde heel wat maatschappelijke meerwaarde kunnen bieden.

Ze verschillen van elkaar door hun complexiteit van toepassen, de al dan niet noodzakelijk aanwezigheid van een interveniërende overheid en de grootte van de gecreëerde maatschappelijke meerwaarde.

Elk alternatief financieringssysteem kan een bijdrage leveren. Een combinatie van diverse alternatieve financieringssystemen lijkt dan ook aangewezen en zorgt voor de dynamiek en veerkracht op het platteland.

Welke systeem in welke situatie wordt toegepast hangt van diverse factoren af. De bestaande situatie, het reeds gevormde netwerk, de prioritaire noden en behoeften en de beoogde doelstellingen bieden het kader waarin het financieringssysteem vorm krijgt.

De aanwezigheid van sterk geëngageerde burgers is een kritische succesfactor voor het welslagen van een alternatief financieringssysteem. Het informeren, exploreren, faciliteren en stimuleren door de overheid is minstens even belangrijk. Een evenwichtige verhouding tussen het opnemen van verantwoordelijkheid tussen overheid, private sector en burgercollectieven lijkt aangewezen.

© Katja Vander Poorten

Partners

BBPROJECTEN
samen ideeën realiseren

Partners

12 partners from North West Europe:

Brecon Beacons National Park Authority (UK)
University of Wales, Trinity Saint David (UK)
Boerenbondvereniging voor Projecten vzw (BE)
Vlaamse Landmaatschappij (VLM) (BE)
Stichting Streekhuis Het Groene Woud & De Meierij (NL)
Stichting Streekhuis Kempenland (NL)
Gemeente Lochem (NL)
Philipps Universität, Marburg (DE)
South Kerry Development Partnership Ltd. (IE)
Mayo County Council (IE)
Maison de l'Emploi, du Développement, de la Formation et de l'Insertion du Pays de Redon-Bretagne Sud (MEDEFI) (FR)
Laval Mayenne Technopole (FR)

www.rural-alliances.eu

Twitter Feed: @RuralAlliances1

Auteur: Sylvie Fosselle – Vlaamse Landmaatschappij in transnationale samenwerking met de Rural Alliances partners (uit VK, Ierland, Nederland, Frankrijk, Duitsland en België)

Ontwerp en realisatie: MediaDesign (UK)

Uitgever: Rural Alliances Interreg IVB NWE Project

Speciale dank aan: VLM, MEDEFI, County of Mayo, SKDP, LMT, Het Groene Woud, ERA²¹ Ltd voor het exploreren en Sirka, Lindsey, Erik, Kees, Jens en Sara voor het nalezen

Investeren in uw toekomst:

Het Rural Alliances project is voor 50% gefinancierd door de EU dankzij het EFRO Interreg IVB Noordwest-Europa Programma om rurale gemeenschappen in NW Europa te versterken en om een antwoord te vinden op de negatieve impact teweeg gebracht door demografische veranderingen.